

КАЈА ПАНЧИЋ МИЛЕНКОВИЋ

## ОНО ТУГА ИЗЕДЕ ЧОВЕКА

Ни десет саата ујутро а Борко пијан прооди поред Богољубову и Верћину кућу. Чује нешто из двориште. Не зна да ли мачка мауче или је болан човек. Погледа нагоре и виде Богољуба како је забол главу у снег.

– Е, чича Богољубе, ти и ја чим излезнемо из собу, одма се сликамо у снег. Ја само д’нс напрајил пе’-шес слиће. Ко м’лечка деца кад се сликују, али њинете слиће личе једна на другу. Сликују се на грбину, с раширене руће, а ми како стигнемо. Мене како гурне ређијата, а тебе не знам кој гура? Сигурно годинете?

– Мене гура Онија одозгор, а некад ме и саплете. Не знам кво сам скривил, или сам му нешто дужан. А можда ме подсеча да ми је веч место доле. У зем. Тамо нема да падам, а нема ни да се дизам.

– Ја сам пожежак од тебе. Док се дигнем из сликуту потече вода. По мен остане мокрежак, али сви знају кој га је напрајил. Већ се и зајбавају кад виде отопен снег на пут, потпут или надипут. Кажу: Борко пак иш’л код фотографа.

– Ти си још млад. Ја на твојете године нес’м падал ни у снег, ну у каљиште, ни на пут, ни поди пут. Али твојити живот је пак поубав од мојити. Помалко има сећирацију, помалко роботу, повише спање, а највише пијење.

– Двајес године се, чича Богољубе, не раздвајам од ређијуту. Повише сам године с њу провел него с Гоцу, ако сам јој шест деца напрајил. Бар три смо заједно с ређијуту прајили. Ја никад не с’м ни знал да чу пак да будем башта док неје почне да јој се познава. А она је свако родила. Неје тела да иде код доктора. Било ју стра да побаци док је бебето још ко ореј, а неје ју било стра да роди дете од четри ћила. И тој не једнуш или двааш. Ко да је ређијата ишла у њојан мозак, а не у мој.

– И Бог изгледа повише воли тија који не воле много работу и б’ш ји брига како и од кво че живе и они и децата. Трбало и ја на твојете године тека да почнем. Белћим ме не би сваћи д’н носил на грбину уз басамацити.

– Чича Богољубе, ти знајеш да сам ја са повише сам у кућуту од тебе и тетка Верку. Сестра ми пет године неје прешла праг, ја њојњи – седам. И на задушницу дојде или прва или последња да се не сретнемо. Кад дојде на нечију сахрану, прави се да ме не види, а с Гоцу и кафе пије, на децата даде и понећи динар. Сви јој они подобри од мене, а ја ји не с’м искарао из кућу. Сами су отишли. Сви су побегли од мен, али ређијата ме не мањује. А ни ја њу. Ја не могу без њу, она ме не испушта док ме не успи ко жена. А и подобра је од сваку жену. Не наоди ми ману, не тражи ми ништа, не јури ме на работу ко што су ме јурили прво башта и мати а после Гоца и децата. Ја њу волим и не могу да ју преварим. С воду никад, с вино, само кад морам.

– Борко, немој се љутиш, али од бијење и од пушку и куче и мачка, и лисица и курјак бегају. Од пијаного и луд бега. Колко пут сам чула Гоцу и децата како пишту низи сливницити док ји јуриш ко да несу твоји – умеша се и Верка која је до т’г ћутала.

– Ти и ређијата си убаво живујете, али ја и моја Вера почемо сваћи д’н да имамо расправију. Почемо и да се карамо, а ни она ни ја не волимо свађу. Ја сам од момче цел живот бил у мировно веће у село. Док су друђи знали очи у главу да заваде, ја сам мог’л да помирим мачку и поганца, куче и курјака, најголемог баксуза и најголему будалу, а са мене и моју Верку Рагодеш и цела Темска ни Слободан Милошевић не би могли да убеде да се сложимо.

– Тебе највише јебавају басамацити. Нема ограда, мораш с два штапа. На један се потпираш, друђити те води да не промашиш басамак.

– Низ басамацити с дупе слезнем, а уз њи на колена или твоју грбину излезнем, али чим штрапнем назем паднем. Овија одозгор ме гурне или саплете. Усрнул се у мен и чушка ме у снегат ко башта м’лечко дете кад се игра с њега. Мен ми неје до игру, али њега б’ш брига. Учи ме да лазим, а после че ми даде снагу да проодим. Че почну и нови зуби да ми расту. Моја Верка се нада да че прогледа, че почне сама да се слуша и нече да чује ни да ме послуша тој што јој сваћи д’н клепчем.

– А како би било да несмо комшије? Кој би те видел овде? Смрзал би се у снегат. Курјаци би те разнели, видиш да иду по село. Пола кучетија ни подавише. Кад нема овце и псета им блага. Глад је поопасан од болку и за човека и стоку, и за дивље и за питомо. Фала богу нес’м бил гладан ни ко дете.

– Немој да се љутиш, Борко, али тебе ређијата засити. Ја сам ко дете бил повише гладан него сит. Малко је имало једење, а гоца уста у кућу.

– Прво је морало да има за предеду и пребабу, па за бабу и деду, башту и матер, а за нас деца кво остане. Коричку леб ни даду у руће и краставицу или петлицан и прате ни с овце или да збирамо сливе или сено. С поблаго једење смо се омрсили у вршу и тој ако ни мајћа скута па ни даде, а најблаго на Божић, Велигден и славу.

– Али и тегај што остане. Теггај ’г су славе биле големе. Село големо, роднина голема, а кад дојду сви жељни за подобро, сети се и Верка док је потпрсти тражила кутију шићер у креденац.

– Е кад почну црешње и дудови да зреју, за нас деца нема више зима. Немамо време ни да чекамо да узреју до крај. Прво почнемо с кочичће да ји једемо, побрзо да се наједемо, а после пробирамо. Док црвје не почну сами да излазе из њи несмо им наодили ману. После почну дудови, па сливе. До јесен нема зима за наше мешине, а зими има једење. Целу годину за њу работимо, ако т’г најмалко работимо, али се посврнемо да би могли у пролет да работимо кад почну орање, копање, лети косидба и жетва, у јесен – брање моруза и сечење шума. Тој су све тешће работе, све се с руће и са стоку работило – оживе Богољуб. Веч се угрејал уз шпорет. И глас добил, више не мауче.

– Деда ми је казувал, а после и башта, да се највише гладувало у ратови? Жене су месиле леб од пепел и давале на деца да не помру, а многа су и умрела јер су се отрула. Баба је кад смо ратували с Хитлера и Бугари отишла у лозје у Стојчу падину да извеје жито, с’тлче га с камење да омеси леб и нарани деца, а дедин добар брат ју пријави код Бугари и они отишли у лозје. Узели још житото, расипали га и згазили с чизме. Кад се скараше деда с њу и кад оче највише да ју изнервира каже јој да је много добра мајћа била, деца си с пепел ранила.

– Теггај највише. Држава збере мужје и појака мушка деца па нема кој да пооре њиве и окоси ливаде. И стока је црчала од глади, ако ју не узме окупатор за своју војску. Гладувал сам ко дете, а и са нес’м много сит. Некад легнем гладан и јутредан цел д’н будем гладан. Верка више не може да спремује једење како требе. Или јој загори или исћипи, или не довари. Некад не тури све што требе, па не мож да се једе, а ја не могу да ју замерим. И ја не видим. Она белћим једе, а знам да ме л’же. Ал’ колко год малко да једем, пак морам низ басамацити. Пак има за клозет и за падање, ако ме л’ко изнесеш уз басамацити ко да сам маче.

– Ти си, чича Богољубе, и остал ко маче. Ни кочине ти више несуч тешће.

– И оне остале без мазгу. Скрцају ко неподмазана врата. Добре што ме остај до шпорет да се угрејем. Прсти су ми се били још нач’с удрвили и на руће и на нође. Ко кочање. Да нес’м накладал огањ, изгорел би од ватру. Зачас ме увати грозница и почнем да се тресем. Чим отворим врата или прозор да излезне чур или мирис од загорело једење, ч’ло почне да ми гори. А и она неје боља, ако се не подава. Ишчамрели смо Борко. Него да отидеш код Синче и Вуку и да им кажеш да јутре дојду код нас.

Јутред’н код Верку и Богољубуа седли уз астал Верка и Синче.

– Добар дан, Тетко и Тетине! Срећна ви Нова година. Да сте ни живи и да се и догодину видимо. Донела сам ви малко мећици и мек колач. За стари човечи без зуби, поче Вука.

– Фала ви. И на вас. Да дочекате и ви наше године, али поздрави. Нашата срећа се Вуко, одавно видела. Са’ се још повише види. У целу Панинску Малу остали смо сами ко тен’ци.

– Пратили сте ни абар по Борка да дојдемо. Синоч ми каза. Дојде пијан, па му не с’м много ни веровала. Кол’ко пут ни је двапут исто казувал, или не дојде кад га пратите да ни нешто каже. Окну Синче на телефон да га питам бил је и код њега. Синче ми рече да је њему још ујутро казал да ни окате. Да ли има нешто лоше? Да ли некој пак паде низ басамацити, или у двор? Оно вузгалица где год штрапнеш. Снегат се расћипел, а нема убаво С’лнце да огреје и осуши водурљакат и каљиштето. А како и да има? Нова година! Или се некој у собу саплете, удари у нешто с главу па си уби руку или ногу?

– Ти Тетине, немој много да мрдаш из кућу. Врти ти се у главу, нође те не држу. Рече ми Борко, у три д’на двапут те дизал пред клозет. Једва те увел у собу. Више унел него увел. Пазете се, немојте да излазите на двор ни за понадвор. Имате лавор, имате уведену воду у кућу. После расипите у двор. Са’ је зима. Ви сте стари, нема срам. Лети је већ пол’ко. Тетка мора и у кућу да се пази. Да се не посече, саплете или удари у нешто. Да ви не учим ко м’лечка деца. Али кол’ко видим, нема ништа лоше.

– Ја сам те окнул Синче да пресудиш и кажеш кој греши, а кој не. А и ти Вуко да чујеш.

– Ти ме Вуко од малечка знајеш у душу. Знајеш како смо нас двојица живели и кол’ко сам поштувала Богољуба. Све сам га слушала ко м’лечко дете, а и он је мене поштувал. Никад неје дигал руку на мен’, неје ме псувал како што нашити мужје знају да псују. Стоку је некад и опсувал, али мене неје. Слушала сам га цел живот, али с’г на могу да га послушам. Нечу да идем у дом. Ни у Димитровград, ни у Зајечар.

Почеше Верка и Богољуб да се убеђују. Док орате Вука вика, Синче пије рађију.

– Куде да идем, Богољубе?! По стари д’ни ли да се посћитам? Оно је крај дош’л. Ја сам за у гроб, а не за у дом. Не с’м ишла кад је требало и кад сам могла, а с’г ли да идем кад нес’м за нигде? Обневидела сам, и овде никога више не познавам, а тамо никад никога нес’м ни знала. Нес’м ја за у непознати. Ја се срамујем. И млада док сам била, срамота ме је било човека у очи да погледам кад га на пут сретнем. Са’ ли да идем куде никога не знам, кад сам за нигде и ништа не могу?!”

Брани се Верка, од Богољубову одлуку да све што имају даду на државу и оду у дом за стари. С’лза с’лзу јури, уздиса. Цел живот кротка и послушна, Верка први пут каже „Не” на Богољуба:

– Старејемо, Синче, а не слажемо се. Она нече у дом, а овде више не можемо. Па оно, дом је за такви. Затој требе да идемо тамо што више не можемо. Док смо могли, ми смо живели овде и рабo-тили. Работили смо, работили и несмо жељни остали. И срећути смо си изработили. Кој че ни зимус Верће, послуша, кој че ни унесе дрва у собу, кој че ни донесе воду? Кој че ни рани? Ни ти ни ја не можемо више ни да оремо ни да копамо. С чет’ри ’иљаде пензију ли че живимо? Али и парете се не једу. Некој требе с њи да отиде у продавницу и купи што највише требе.

Дом је за такви како нас који нема кој да послуша. Кад ни Бог неје дал да имамо своје, туђе ли че ти се сажалеје? А и тија што имају своја деца, и они остали сами ко ћутуци и поболни су од нас. И њинити нече се врну из Београд, Ниш или Пирот да им спремују једење и кладу огањ. С куга че зазимиш овде? Видиш ли да све жене покре нас помреше. На двеста метра у круг нема жив човек...

Верка се не подава.

– А како све да остајим и отидем у свет? Више ништа да немам и да нема где да се врнем? Имамо си убаво прасенце, закламо га. Имали смо маз за овуј годину, али купимо га, ако умремо – да имају с кво да ни испрате на онија свет. И козицу имамо. Туршију сам си турила и зељице ућиселила. Зиму би се искрбељали, а он запел: дом, па дом...

– Она не би никад отишла, али кој че ни греје зимус. Услуга ни треба највише. Обојица не видимо. Оно јед’н да види па би слушал другога. Најголема је болка кад човек не види. Ако немаш снагу пол’к, пол’к – па че се услушаш, али кад не видиш – не можеш.

– Тужно ми је у срце само кад помислим да отидем куде никога не познавам. Оно, туга изеде човека. Повише од болку и сећирацију. Боље да си умрем пре него што појдемо. А све сам спремила

за тија д'н. И за њега и за мене. Одвојила сам премену, кошуље, чарапе у које че ни закопају. Казала сам ти, Вуко и ти че ми испуниш последњу жељу. Рекла сам ти кво сам за теб' остајила, кво за Синче, и за Споменку, Милену, Љиљу, Ацка и њината деца. Волим да имају успомену од мене. Ја сам им се радувала, чувала сам ји и волела ко да су моји. Ако отидемо тамо, никој нече да знаје ни када смо умрели. Некој че све разнесе, а ше'есе' године сам живела овде и збирала, збирала, ко бробињак. Кад смо се поделили с Моту, само један астал смо добили, а сад п'лна кућа...

— Њој је циљ кад умре, да остане по њу, па да кажу да је имала. Ко да че буде невеста, па мора да има дарови за сву родбину. Ако не види да се одве савила, бар осеча да не може.

— Ма, у овеј ли године да се селим? Па то је туга голема. Ја ти се молим, Богољубе, да си умрем овде...

— Ја не могу да ти узмем душу, нити могу да ти дадем здравје. Ни сам га немам. Да ти дозовем смрт — она ни мене не чује. Ја ти кажем — ја идем, а ти како очеш!

Вука и Синче си отидоше. Код Синче, да виде кво че с њи да работе.

— Са су се обојицата расрдили на нас. Никоме несмо дали за право, а и јед'н и друђи има право, ако не мисле исто. Не зна куга човек повише да жали. Сваћи почел да мисли само на себе, а и заједно су некадарни. Да су порано отишли, помалко би се мучили и пол'к би се навикли на т'к'в живот. Верка никад из с'ло неје излезла. Она не зна за боље. За њу је Рагодеш поубав од Темску и подобар за живот од Пирот. Од Ниш би ју глава заболела само од лимузине и аутобуси, зграде и много љуђе. Она у Пирот кад је видела солитер, неје могла да поверује да у тој некој живи. Једва су ју убедили да улезне у њега и види се сас роднину, Сретена официра који је бил дош'л да буде командант на сву војску у град. Трипут је поодила, па неје смејала да пројде кроз железна врата, а после да улезне у лив'т да ју одвезе се на девети спрат.

Ја сам била код Ленку у Белу Паланку, у Врање код Поне, па у Београд код твојата деца кад се женише. Ишла сам и у Врањску бању и у Нишку. Там сам си малко здравље нашла, а видела и друђи љуђе, чула како другако вреве и повише знају од нас.

Она јадна, из сало, нагоре, највише до Судовик ишла, к'мто Куманово до Копајчину падину, а к'мто Церову до Гузер. У Темску је три-чет'ри пут отишла ко девојћа на вашар, а после код доктура. Темску је волела, имаше тамо момче, Тому Ћисалог. Он беше убав, свиђал јој је се, а и он је њу волел. Гоца године кад се видимо у аутобус, он се насмеје и по мен' ју поздрави, а веч је унучичи имал. За малко да се ожени за њега, али се тетин Товил запел:

Богољуб, па Богољуб. Видел да је вредан ко она и да че се сложе. А и Богољуб одма поче по њу, или пред њу. Знаје куде че иде на раду, па и он тамо отиде да коси, збира сливе или копа лозје. И покре нашег тату, су приврте да му помогне у свозење жито, сечење шуму. Ти још беше м'леч'к за тешку раду, а он је могл у нај-големо дрво да се укачи, стогови жито је убаво динул, и пол'к, пол'к и тата поче да га вали код тетка Верку. И брат Лаза му је помог'л. И он је навадисувал за њега код Верку. Видиували су Верку у градину у Селиште. Лаза и Кона су једва чекали да се Богољуб ожени да се раздвоје од њега и почну дом да си праже. Деца почела да се рацају, а они износе ствари из кућу, и кутају једно по једно код друђи. Богољуб тој неје ни видел. Он је само знал за раду и т'г му је било главно да се ожени. Али и он је како-тека видел свет. Бил је у Сарајево у војску, у Немачку у логор. У Ос'јек је работил малко у шићерану, брал је и морузу по Војводину.

Верка је у Пирот неколко пут отишла кад је била у најубаве године. Ишла је на пијац. Носила је кокошће и васуљ. Уврже се у цедило у најголему крошњу. Унутра натрпа кокошће, сипе им малко ређију у кљуницу да не почну да кокодачу кад улезне кондуктер у воз и исврљи ји кроз прозор. Т'г идемо пешћи до Станичење, па после с воз до Пирот. Још несмо имали асфалт до Темску, ни аутобус до село. Т'г си динар само на пијац мог'л да зарадиш и само у град се куповало кво ти требе. Повише су жене ишле у град, мужјети су работили потешку раду. Али од т'г је прошло повише од педесе године како неје излезла из село. Верку је са стра' из једну собу у другу да улезне, а камоли из двор да излезне.

— Кво да им каже човек? Мислиш ли да сам пил ређију што ми била блага? Знајеш да пијем лекови целу шаку. Ја чет'ри чаше ређију за толко малко време нес'м испил ни млад док сам бил. Ништа нес'м мог'л да им кажем. Запело ми се у гушу ко да имам кочину. Све је тека како Богољуб каже, али и Верка што каже — и тој је тека. Она си је увек била и плашљива и срамуљива. Плашила је се од петлови, мискови, кучетија, волови с големи рогови, и ако не боду, а највише од лоши љуђе. Кад чује да се некој с некуга скарал за ништа, или се некој од њи се вали кво му све неје наказувал, она не мож' се начуди. Она никог неје звала по прекор и неје волела да се меша у ничију кућу. Ако ју некој нешто пита, она му право каже, а ако види да че се наљути, она само згрчи рамена и рече: „Не знам кво да ти кажем, можда чу погрешим. Боље питај другога. Ја сам жена.” Неје умејала да се надиза и да се прави нај-паветна ко њој'ња јетрва Кона. Кона је све знала, у све се разбира-ла. Несу јој цабе с'ло дало име Милка Планинц.



Мен' ме окају децата код њи. Оче да ме чувају на ред. По месец д'на. Па ја ли чу само да се шетам по Београд. Таман се навикнеш на једно гњездало, а оно ајд' у друго. Ластавице иду на крај свет па се упролет врну у исто гњездало, а ја да се шетам од Ацка до Милену, од Милену до Љиљу, па поново код Ацка. Па и у војску нема толка прекоманда. Три године сам служио војску у морнарицу, две прекоманде сам само имал, а са би требало за годину д'на да имам дванајес'. Али колко видим че ју одведе Богољуб. Нече он више да седи у село. Осећа да не може, стисао зуби и решио.

— Че ју одведе, али и брзо че ју доведе. Само т'г нема више да се расправљају где че живе. Брзо че му отиде тамо откуда се некој још неје вратио. Она у дом нема ни месец д'на да издржи. И мене Поне ока да отидем да живим код њу. На Јоцу су умрели и башта и мајћа, он је јединац, поштује ме, не могу да кажем, али подобро си ми дом да сам си. Ти знајеш, мој Крста умре недељу д'на по твоју Најду, али се и ти и ја веч десет године сплитамо по рагоде-шћете крстопутине.

Отидоше у у старачки дом у Зајечар, али Верка не пристаје на нови живот. Нити оче да једе, нити вреви с Богољуба. Ни воду слабо пије.

— Са ли че ћуtimo? Недељу д'н' смо овде, а ти само ћутиш. Уста да ни се усмрду док не зажмемо. Ти никад неси била баксуз, а с'г ко да су ти се уста залепила или ко да ти је некој уснице са жицу зашил па не отвараш уста. Плашиш се да те не заболи, или ти не потече крв.

Што се срдим? Нес'м те у затвор довел. Ни у логор. Ја сам тамо бил три године. И тој ми је Бог дао, да му не останем нешто дужан у муку. А боље у затвор да сам иш'о него у логор. У затвор би бар знао зашто лежим и што ме бију, а у логор нес'м знао што сам тамо. На Руси су секли руће с бичију, па после им посла рану да ји повише боли, затој што су били комунисти. Ја не'см бил комуни'с, ни партизан, ни Рус, ни Јеврејин, ни наш Циганин, ни катунар, а нес'м много боље прош'о од тија који су остали живи. Оно затој ме с'г све боли. Стигао ме болежат из теј године.

— Овој овде је и логор и робија, отвори уста Верка.

И ја не знам за кво си ме овде довел. Ти си пушку у руће имао и двајес' године кад су те заробили, а ти си мене овде довел у деведесе и с голе руће. Јутре је Божич, ја један ореј немам, ни једну јабалку, ни прс' сушеницу на астал. Са чу овде за све да будем жељна ко сироче. Да смо тамо, с'г би ни Синче дош'о. Он би донел шумку, ја би згрејала ређицу, повратили би се. Можда је Игор дош'о. Он дооди за Божич код њега. Игор би ни насекао дрвца, унео у кућу и не би се смрзео. Дала би му и везене чарапе које сам



чувала за њега, откако се родил. Он је његово прво унуче. И кол’ко су му се Најда и Синче радовали, толко смо се и ми. А мож’ су дошла и Љилина и Миленина дечица из Београд. Она су ко тичичи. Кад улезну у собу и насмеју се, оно ме С’лнце огреје. А овде че гледам само умочани старци и бабе. Ућиселели се ко непоклопено млеко. Зарцавели ко нашете матиће и ашови у шупу.

Никад нес’м била јешна, али пријела ми се баница. Имали смо си сирињице од козуту, баницу би напрајила. Две обђе би могла да осучем да се омрсимо. Ноч’с сам целу ноч сањувала бебетија како викају. То су нашата јаретића гладна. Борко се сигурно пак напил и заборил је да ји припушти. Огрешимо си душу и с јаретинката и с козуту. Дадо му ји да има кво да пом’лзе и закоље, али њему повише требе пијење него једење.

И печенку би јучер испекла да се знаје да је Б’дња вечер. А са се учимо под стари д’ни да будемо грацање. Да једемо бурек, пијемо јогурт, кусамо супу из кесу. Да смо отишли у Димитровград у дом, мож би ни некој и дош’л. Вука не би издржала. Она је највише викала кад ни Стева потовари у кола за Зајечар.

– Када толко огладне за све? Са че се сетиш и за печурће из Копажчину падину и јаралиће из Барћи дел. Можда ти се припил и чај од гњили шипци? Увек си на силу јела. Кад си највише работила, најмалко си јела. Мен’ на косидбу донесеш жежак леб и пола кокошку. Ти одломиш руб, узмеш попушку и петлицан, шише воду, па трч’ у њиву, да ти не побегне неокопаната моруза.

– Е, тегај ми је била поблага работа од једење. Волела сам да работим и волела сам тој што работим. Кад окопам струковчичи морузу, огрнем ји са ситну земљицу ко мајћа м’нечка деца у кожив. Побрзо да порасту. А ћиже кад извржем и прештипом им вр’ови пред Видовдан – ко да су девојчетија настанувала у лозјето – а не оне. И водица ми се пије. У груди ми гори за воду из нашити бунар. Овде че пијемо воду белу ко млеко, а млекото ретко ко вода. Али, ајде гаси сијалицуту. Нече се подмладимо и целу ноч да се сечамо како је било кад несмо били ов’кви.

Богољуб угаси светло. Ујутру кад виде да је Верка будна, диже се из кревет и поче да ју убецује.

– Ајде дизај се. Излезни из гњездалото. Д’н’с је недеља. Облечи се, омиј се, очешљај се ко жена. Ајд’ да идемо у трпезарију да гледамо телевизор. За празник увек има убава музика, ако не видимо, бар још чујемо. А и да се помешамо с љуђе. Ти тамо има са’ и куга да видиш. Има да се зарадујеш кад ти кажем кој је још овде. Синоч сам га видел. Али он се неје стунтил ко ти. Он се само зајебава с бабете, сервирћете, с мужјети игра карте, крадне ји, прави будале од њи, па им се после смеје.

Тома Ћисали ти је дош'л овде. Ма знал сам ја где да те доведем. С'г ако се не рипнеш и подмладиш бар за месец д'на, никад нечеш. Али прејеба га ја преди седамдесе године. Његова Цена је умрела пре осам године, ако је била помлада и од тебе и од њега, а ти си ми мен' још жива, Саче се и окопитиш кад видеш твоје либе.

– Не запљескуј се, Богољубе! Срам те било! Тој ли ти је за вреву у теј године?! Боље си обуј поубаво папучити да не влачиш нође ко да прајиш редови у градину. Како шопељаш, и зубити неси турил уста, али затој ји не затвараш. Да си ме одвел у немач'ћи дом, ти би мож' наш'л твоју Херту. А мож си јој и овде донел сликуту. Чувал си ју у новчаник сас личну карту ко да ти је черка. Па мог'л си некога и да превариш. Оно на слику никој не стареје.

– Веро, да ти несу уроци, доби глас ко млада жена. Испаде зарцавелата жица, отворише ти се уста ко на девојче. Тека брате. Муж и жена смо. Па и да се пошалимо. Са бар немамо бригу. Друђи брину за нас. Туј ни једење, туј пијење. Туј клозет. У чисто смо, у жешко. Окупу ни, облечу, наране. Какво повише очеш. Бар на крај да поживимо ко човечи. Ајде дизај се па да идемо у трпезарију. Шалим се за Тому. И он неје много бољи од нас, али се не подава. Ломоти, тера клендзу, највише на свој рачун, да му се некој не наљути како ти на мене.

Са че буде доручак. Ајде да идемо тамо да једеш. Уз астал, ко човек. Што да ти доносе једење у кревет ко да си, не дал Бог, шљогирана. Ти мож да одиш. Побоље идеш од мене. Не влачиш нође ко ја. Чујем да че за руч'к да ни даду малко и печење због Божић. На астаљети има ошав: јабалће, помаранце, ореси. На тија кој' су од поблиза, дошли у посету, донели им, а они изнелу у трпезарију за сви. Наручил сам по сервиркуту вочће од сливе и чистени ореси за теб'.

– Што јој неси рек'л печенку да купи. Печенка ми се једе, а не помаранце. Ја не с'м граџанка да једем помаранце или банане, које ти одједнуш поче да једеш, кад ни Стева донесе. Иди ти јец, ја чу да тудуричим, да ти будем подобра.

– Јутре чу ти наручим и тикву за печење, али на лош пут си Веро пошла. На лоше че излезне...

– Ти си овде довел и испратил на тија пут. Али че се врнем ја тамо одокле си ме довел. Макар с нође напред, а с главу насад.

Ни месец д'на није прошло, а Верка умре. Довезоше ју у село у кућу. Дош'л и Богољуб с њу. Вука и Синче први дојдоше да виде бар сандкат кад не могу Верку.

– Заврши моја Верка. Убаксузи се. Нече да једе, нече да пије. Три д'на капку воду у уста неје тела. Недељу дана залок леб' неје изела. Ни у очи више неје тела да ме гледа. От коју год страну да

јој седнем на кревет, она се обрне на другу. Или легла на к'л'к и само гледа у врата. Ко да чека некога да дојде или да отворе врата да ју изнесу.

Можда имам греј што сам ју одовел у дом. Умрела је жељна за парче печенку и чашу воду из наш бунар. Давал сам паре и молил сеструту што ме свако јутро шприца да јој купи парче на пијац, испече и донесе. Неје постигла на време. Њекња узе од мене паре, рече да че опече и донесе, а она нochtуту заврши. Донел сам парчето овде да јој изнесемо на гроб. Срамота ју било што за Божич неје имала сушеницу, па ако имате ти Вуко или ти Синче у замрзивач, ако је остало, донесите парче. Ми кад појдомо, све поделимо. Тамо че има време за једење и пијење, а и нече да има више на кога да се срти.

– Имам Тетине. Све што си ми дал, тека си упаковано у кесе седи у замрзивач. Никој ми не додил на госје, а ти знајеш колко ја једем. Слано и не смејем због притисак. Она је се у младити д'ни најела и за старе године. С работу. Тој ти је од муку рекла, а не што јој се стварно јело.

Мати ми је умрела још сам детишњак била, али жал ме за тетку ко да ме је родила. Откако знам била је и добра и вредна. Чиста и уметна. И да испреде, изаткаје и исплете. Да те дочека ко госјанина и испрати ко роднину. Више се радувала да ти даде него да узме. Дава од срце, а срамује се кад узима. Ко да неје заслужила. А целу душу да јој дадеш, малко је. Она ти повише даде!

Прве чарапице и прву капицу на моју Поне, она је исплела. Кад је пошла у школу све јој је ново купила.

– Тека и на мојата деца. После на њина деца. На Милену и Љиљу по памучну цргу поклонила за свадбу.

И на мен – напрсти ткану, на Поне – од памук и в'лну. Она ју прострла у најубаву собу. У вашу собу сваку зиму је бил разбој. Тетка је ткала ко да има бар три черће. Ткала је за нас и наша деца. И теб' ти је Синче за свадбу дала, ако си бил мушко. Од малечка су ми моји вревили: ти пола од Верку да будеш – има да будеш и за нас и за друђи добра. Она никоме неје рекла ни потам стани.

– А мој башта, кад год се наљути на мене, одма' ми каже: „Ако очеш да будеш домаћин – гледај Богољуба. Он и Верка су сами, а работе ко да имају п'лну кућу с деца.

– Са немам више ниједну жену роднину у село. Све су помреле: тетће, ујне, стринће, сестре. Прво, друго и треће колено. Ко да је у целу нашу фамилију само моја мајћа родила и женско дете. Мужјети ако се не пропију или у работу упропасте, поживе бар јед'н д'н повише од нас. Она си је и поживела, убаве године дочекала, али тамо је само од тугу умрела.

– Никој се неје најивел кој си је манул кућу и у дом отиш'л. Месец-два поживи и готово. Да ли од муку, друго једење или га отрују с много лекови. Бошко Ћикарин је побегал из дом од доктури. Запуцали, па му само лекови преписују. Не пројде три д'на, они му нов додаду. А док је иш'л по амбуланте, ниједан доктор за толће године га неје прегледал, нити му притисак измерил. Он си после поживе још пет године и без тија лекове. Да је остал тамо, побрзо би завршил. Само је Новко Манћин живел две године у дом у Димитровград. Али он је цел живот работил у државно. Неје бил сељак, па да не зна од работу кво је д'н, кво ноч. Да је остал дом кад се врнул из Босну ко пензионер, морал би нешто да ч'чка, бар покре кућу. Чувал би бар неколко кокошће, куче, мачку, неку козу или овцу. Посадила би нећи струк пипер, петлицање, а све тој је обавеза и тражи работу. А децата би морал да дочека ко домаћин кад му дојду на госје. У дом нема никакву бригу. Само да седи и лежи. А имало је кој да му дојде у посету. Син из Словенију је чет'ри пут годишње доодил. За Божич, Велигден, славу и на годишњи одмор. Доведе жену и деца, па и они отиду. Он кад ји види, подмлади се годину д'на. Следећу годину, пак. И он је умрел исти как'в је отиш'л. Неје остарел и пропал, а године је имал. Деведесе и неку. А и син и снаја из Пирот су му сваку суботу доодили у посету или га одведу два д'на код њи да се саглам окупе, облечу га, намиришу ко момче и он се врне тамо друђи човек. А и особље и старци га другако гледају. Самога човека никој не зарезује.

Ми смо овде сељаци од м'лечка до белу косу и браду. Несмо навикли да ништа не работимо, да седимо и лежимо. Ми и кад смо најболни, не легамо у кревет. Стр'а ни да нече више да се дигнемо. Јова је, чим је Гена умрела, отиш'л у дом. Здрав и помлад је бил од сви који су там отишли, а после три месеца га докараше у сан'дк. Верка неје могла да се научи да б'ш ништа не работи, ни да се навикне да живи у чуждо.

Надокрајћу, испада да б'ш кој нема деца, не требе под стари дни да се посћита, кућу да си напушта. Кој је без деца, њему су сви у село помалко роднина. На њи је Рагодеш бил башта, а кућа – мајћа. Такви од с'ло и своју кућу нигде немају поближњи, нити под стари д'ни од непознатого могу да напреје познатого. А не кажу цабе да је стар човек ко малечко дете. М'лечко дете, остане ли без башту и мајћу, где год да отиде и код било куга, кад си излезне из кућу – оно је на чуждо, мецу чужди љуђе – дибидус сироче! И што су поголеми годинете, оно је човек поголемо сироче. На крај га туга изеде. Ко Верку. Бог да јој душу прости и нек јој је л'ка наша рагодешка земља. У Зајечар јој је ваздух бил тежак, а кревет у дом санд'к без поклопац.

Богољуб јој седал уз главу ко да оче нешто да јој каже.

– Врну се туј одокле неје тела нигде да иде, али сад иде у нову кућу. Отуд и да очу не могу више нигде да ју одведем. Само могу да чекам да она дојде за мен. Ја док не зажмим има да се љутим на мене. Већ ме пече у груди што сам ју одвел тамо. Уплтила ми се у очи: обрнула ми грбину, вика и стално једно те исто, ко у воденицу, ми понавља: „Ја ти се молим Богољубе да си умрем овде. Оно туга, без д’н изеде човека. Ја ти се молим, Богољубе да си умрем овде. Оно туга... Ја ти се молим Богољубе... Ја ти се...” Она мене на крај изеде за срце. Отиде си пред мене, а помлада је и поздрава била. Сви знају – и поубава. Остави ме да ју д’н и ноч такву гледам и слушам, а она се спаси од мене. И од све.

После годину дана умре и Богољуб. Село га закопа у ново рагодешко гробље које све повише расте како се живи смањују. У старо више никој не може ни да улезне нити да дојде до гроб и запали свечу. Урасло о трње и грмање. Стари немају снагу да га расчисте раскрче, а млади да немају време, да дојду, организују акцију и среде га.

Богољуба сви ожалише у кућу. Прва Вука.

– Тетине, Тетине, с нође отиде, а у руће те донесоше. Како Тетку, у с’нд’к. Али нема га Синче да те како њу дочека и испрати. Он отиде преди теб. Ја га најдо у кревет. Заспал ко м’лечко дете. Сас заклопене очи је умрел. Знал је да нема кој да му ји затвори. Ја сам отишла да му се повалим. Од врата поче да му казујем како је Поне по трећи пут станула баба, а ја пребаба. Он ћути, ни да се насмеје, ни да ми честита. Нође ми се одсекоше. Пријдо. Он се оладил, али убав. Ко да нешто убаво сањује. Не дочека Свети Јован да ми дојде на госје. Јадан ли је мој Свети Јован. Ем без домаћина, ем без госје. И ти си се Тетине врнул б’ш за славу. Цело село ти је дошло на госје. Нема ни десет човека и сви миришу на чамовину, само Борко на ређију, а Стева на чисто и младо, али он и неје више Рагодештанин.

Борко те је с ређију испратио у Зајечар, с ређију те је и дочкал. Али да он неје, не би могли ни свечу некоме да запалимо, ни бомбону да изедемо. Купи ни кво ни требе, слуша ни ко да је наше дете. Бог да му даде здравље да поживи док не л’цнемо. А после нек си поживи у здравље, нек испије свуту ређију која остане по нас. Ја ти чувам Борко јед’н балон. Ни Поне не зна за њега. Синче ти је и винце остајил у балон од двајес ћила. Да имаш кад ти нестане ређија. Знамо да ти не волиш вино, али водуту још по не волиш. Ја знам куде је тој остајил и че ти дадем, ко што ти дадо шишетијата од баба Полку и деда Ранка. У сваку кућу има по малко за тебе.

Да ти се не осуши гуша кад и ти онемогнејеш, али тебе нече да има кој да слуша ко ти нас.

Борко још не мисли на тој време. Још има да закопује.

– Верка је умрела трећи д'н на Божић, а Богољуб на средњи д'н на Свети Јован. Попови и црквењаци кажу да само најпоштенни умиру на најголеми празници. А ко је па бил попоштен од њи? Богољуб неје човека попреко погледал. Никад се с никога није скарал. У чужду црешњу се неје сунул. Нек му је л'ка земља, Жал ме за њега, ко да ми је башта или чича бил. За мој живот повише сам с њега причал него с башту ми. С њега смо вревили само кад се скарамо. Сестра ми га је трпела. И мајћа. Жене. Ја не'с могл. Чим сам добил снагу, почели смо да се карамо. А Верка ме никад на име неје окнула. Само, Сине, Сине, а уста јој се лепе. Ја сам повише код њи порасал него код башту ми. И цигаре су ми куповали кад сам почел да пушим.

И Стева се опрости од Богољуба.

– Ја сам их одвезал у Зајечар и довезал отуд. Да ме пита човек када ми је било потешко, не би знал да му кажем. Баба Верка је, кад сам ји повезал у дом, викала за кућу ко сироче за мајћу. Деда Богољуб је по цел пут покушавал да ју смири, али цабе. Каже јој: „Остај неку с'лзу и за мене кад умрем“, а она њему: „Свако мора да умре, кад му дојде д'н, али си никој по стари дни кућу не напушта!“ После ћути и прави се да га не чује. Али је паметно што су си обезбедили да се овамо сахране. Ко би им тамо отишао на сахрану или на гроб за четерес дана, пола годину, годину, на здрушнице. Ја би некад отиш'л, а на здрушнице доодим овде на татин и мамин гроб. А да овака, уз санд'к и свеће, после уз астал и обичаји, не поменемо покојника и оној што је било најбоље код њег, испадне ко да човек није ни живел. Или ко да неје бил човек. Нико од теј речи нема да оживеје, али без њих се не иде у гроб ни пред Бога.

Ми смо и роднина. Деда Лаза и деда Богољуб су били браћа. Они су у мене повише имали поверење него у тату и маму. Све паре које су имали, чували су за сахрану, споменик и овија д'н. Кад стигомо у дом, дадоше ми ји да им чувам. Плашили су се да им не украдну. Поштовали су ме ко да сам Бог, Бог душу да им прости. И још је нешто остало. Теби ћу тетка Вуко, да дам те паре да ти Борко некад купи свеће или још нешто да им оставиш на гроб. Док можеш да идеш тамо. А имаш, као и сви ми, код куга и на Цуринуту њиву да отидеш. Само, немој да журиш. И ви, немојте. Док сте ви живи и наши рагодешки дани и године су живи.

Богољубов гроб је најтезе на ново гробиште. Откако је Цурина њива станула гробиште, он је с највише године закопан али је с најкатку поворку. Најстар је закопан, али с најкратку поворку.

Ако Бог не каже да буде другако, Борко ће и последњега Рагодештанина да испрати у гроб. „А кој ли ће њега да затрпа у челопокат’?”, питају се сви за који Борко води бригу и слуша ји ко да им је заједничћи син.

Мање познате речи и изрази:

Вреве или орате – разговарају;

Карање – свађа, скарали се – посвађали се;

Басамаци – степенице;

Шопељћа – неправилно говори због недостатка зуба, шушка у говору, не изговара све гласове;

Ломоти – говори без везе, прича да би причао;

Тера кленсу – зафркава се, шали се на свој или туђи рачун, али на наглашено духовит начин;

Ошав – воће;

Вочће – сушено воће од кога се прави компот, хомоним који значи и компот;

Најтезе – најсвежије, најновије;

Челопек – место које је скоро цели дан изложено Сунцу.